

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.72.19079
УДК 343.14+343.135(045)

О. М. Адаменко,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7308-1513>

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПОСТРАЖДАЛОГО ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: oleg.adamenko777@ukr.net

Метою статті є дослідження процесуального статусу постраждалого від домашнього насильства у кримінальному провадженні, виокремлення й обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства. **Методи дослідження:** використано комплексний аналіз нормативно-правових актів, наукової літератури та практики застосування кримінального процесуального законодавства. **Результати:** визначено, процесуальний статус постраждалої особи від домашнього насильства як сукупність прав і обов'язків, які виникають у особи, якій кримінальним правопорушенням завдано психологічної, фізичної, сексуальної та/або майнової шкоди. Встановлено, що з урахуванням перспектив розвитку кримінального судочинства та досвіду інших держав у цьому напрямі, можна з упевненістю стверджувати, що категорія постраждала особа від домашнього насильства та її процесуальний статус ще в цілому не сформований, вона потребує значних вдосконалень, змін та доповнень, адже суттєві прогалини у чинному законодавстві неабияк ускладнюють кримінальне провадження за фактами домашнього насильства. **Обговорення:** норми вітчизняного законодавства які регулюють питання процесуального статусу постраждалої особи від домашнього насильства у кримінальному провадженні мають фрагментарний характер у ряді вітчизняних нормативно-правових актів, що не коопелюються один з одним, а тому потребують уточнення та вдосконалення.

Ключові слова: постраждала особа; правовий статус; процесуальний статус; процесуальне становище; учасник кримінального провадження; домашнє насильство.

Постановка проблеми та її актуальність.

Одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до ступеня своєї вини [7]. Особливу роль у встановленні фактичних обставин справи, а також у правильному й оперативному розслідуванні правопорушень пов'язаних з домашнім насильством відіграє потерпілий, оскільки саме ця особа є безпосе-

реднім заявником по справі та можуть надати найбільш важливу інформацію органам досудового розслідування та суду.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблема процесуального статусу осіб в кримінальному провадженні досліджувалася як вітчизняними, так і зарубіжними вченими: Л.М. Лобойко, О.П. Кучинська, М.І. Гошовський, Ю.М. Грошевий, Л.А. Гарбовський, Г.В. Дідківська, Ю.П. Алєнін, С.Є. Абламський, Т.У. Цвігун, В.П. Шибіко та іншими.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання, що стосується процесуального статусу постраждалого від домашнього насильства в кримінальному провадженні, потребує подальшого дослідження з огляду на недосконалість законодавства, що зумовлено колізіями кримінального процесуального права. Стверджуємо, що ці норми вітчизняного законодавства мають фрагментарний характер, у ряді вітчизняних нормативно-правових актів не коопелюються один з одним, а тому потребують уточнення та вдосконалення, що підтверджує актуальність обраної нами теми.

Метою статті є дослідження процесуального статусу постраждалого від домашнього насильства у кримінальному провадженні, виокремлення й обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виокремлюючи категорію «правовий статус», як центральну в нашому дослідженні, хочеться зауважити, на використання його в рамках визначення місця особи в національній системі правовідносин. Зокрема, термін використовується законодавцем при визначенні осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [12], визначення правового статусу іноземців та осіб без громадянства [11] тощо.

З огляду на визначення, що містяться нормативно-правових актах, чимало науковців звернули увагу на етимологію визначення місця особи в національній системі правовідносин з урахування специфіки галузі та суспільних відносин в яких ці права виникають. Так, наприклад, Тетяна Степанова у своїй монографії «Процесуальний статус учасників позовного провадження у господарському судочинстві: теоретико-правові та праксеологічні аспекти» зазначає, що, «наукові співробітники недостатньо уваги приділяють теоретичному осмисленню основних понять права. Зокрема, спостерігається неоднакове тлумачення терміну «процесуальний статус» та суміжних з ним понять, які використовуються у великому спектрі правових досліджень без належного обґрунтування, а іноді – навіть суперечливо» [13, с. 80].

О.І. Харитоновна розглядає поняття «статус» як те стабільне, основоположне в правовому стані суб'єкта, що разом з правосуб'єктністю містить визначене коло основних прав і обов'язків. Конкретні ж права і обов'язки відображають специфіку реального правового положення особи, яке пов'язане здебільшого з наявністю тих чи інших юридичних фактів, а не з засадами загального положення суб'єкта в певній правовій системі. Отже, правовий статус в неї асоціюється із стабільним правовим станом суб'єкта, а правове положення змінюється в залежності від правовідносин, в яких він бере участь [1, с. 71; 13, с. 81]. На нашу думку, зазначене положення потребує уточнення адже правовий статус особи теж може змінюватись в залежності від ролі у кримінальному провадженні.

Особливого значення визначення «правий статус» набуває в дослідженні Ольги Аніної на тему «Іноземці та особи без громадянства в адміністративно-деліктному процесі України» [3, с. 41]. Так, авторка запропонувала декілька критеріїв, які дають можливість, по-перше, розмежувати поняття «правовий статус» і «правове положення», по-друге, уточнити їх зміст. На її думку, правовий статус є статичною, стійкою, юридичною основою інтересів особи, тоді як правове положення є динамічним комплексом прав та обов'язків особи, що постійно змінюються у зв'язку зі вступом конкретного суб'єкта до тих або інших правовідносин [3, с. 41]. Тобто правовий статус свідчить про постійний набір прав та обов'язків особи, якими вона наділена як суб'єкт права, тоді як правове положення свідчить про певний набір прав та обов'язків особи, якими вона користується та які виконує як учасник конкретних правовідносин. Подібні думки висловлюють й автори підручника з адміністративного права України під редакцією С.В. Ківалова, які вважають, що правовий статус визначає коло основних прав та обов'язків суб'єкта права, тоді як правове положення особи визначає коло конкретних прав та обов'язків особи в певних правовідносинах [1, с. 71], зміна правового статусу здійснюється лише законодавчим шляхом, тоді як правове положення особи може змінюватись

залежно від конкретних її вчинків або, наприклад, від стадійного руху адміністративного процесу [3, с. 41; 5].

У юридичній літературі представлені й інші думки. Зокрема, Іван Назаров, при розкритті змісту статусу Вищої ради юстиції у своєму дисертаційному дослідженні «Правовий статус Вищої ради юстиції», розглядає правове положення як елемент більш загального поняття «правовий статус» [9, с. 14]. Т.В. Степанова наголошує на тому, що поняття «правове положення» та «правове становище» є тотожними, тоді як поняття «правовий статус» має більш вузький зміст та охоплює собою тільки два елементи – права й обов'язки [13, с. 86]. В.М. Котенко до елементів, що характеризують зміст правового положення сторін в адміністративному судочинстві, зараховує: 1) наявність адміністративно-процесуальної правосуб'єктності; 2) наявність юридичної зацікавленості; 3) наявність процесуальних прав та обов'язків, визначених чинним законодавством [6, с. 79]. Тобто В.М. Котенко оперує поняттям «правове положення» й, на жаль, не проводить його порівняльної характеристики з поняттям «правовий статус» [5].

Що ж до науковців в галузі кримінального права, то тут варто звернути увагу на дисертаційне дослідження Артема Голубова «Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно-небезпечне діяння» [4], де запропоновано модель кримінально-процесуального статусу неповнолітніх які скоїли злочин або суспільно-небезпечне діяння з урахуванням їхньої вікової специфіки; дисертаційне дослідження Марини Тлепової «Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування» [15], де сформульовано низку пропозицій, спрямованих на вдосконалення процесуального становища потерпілого в особливих порядках кримінального провадження (провадження у формі приватного обвинувачення та провадження на підставі угоди про примирення); дисертаційне дослідження Лесі Стрельбіцької «Процесуальний статус засудженого в кримінальному провадженні України» [14], де визначено поняття, зміст та особливості про-

цесуального статусу засудженого як суб'єкта кримінальних процесуальних відносин та ін. Тобто автори вищеперерахованих дисертацій розкривають процесуальні права й обов'язки учасників кримінального провадження, а також особливості їх реалізації на різних стадіях кримінального процесу, але уникають дискусії щодо співвідношення понять «процесуальний статус», «процесуальне становище» й «процесуальне положення» [5].

«Правовий статус» – поняття багатогранне. Воно передбачає наявність низки взаємопов'язаних елементів». На переконання Ю. Азарова, саме поняття правового статусу визначається через його структуру, а тому елементи статусу доцільно розглядати в їх взаємозв'язку [2, с. 113; 16].

Ми погоджуємось з думкою висловленою в дослідженні В.В. Черванчук, де зазначено, що «безперечним варто визнати те, що основними складовими елементами процесуального статусу особи є права й обов'язки, адже без наявності прав і обов'язків не може йти мова про правове становище особи» [16].

Таким чином, процесуальний статус постраждалої особи від домашнього насильства можна визначити як сукупність прав і обов'язків, які виникають у особи, якій кримінальним правопорушенням завдано психологічної, фізичної, сексуальної та/або майнової шкоди.

Так, проаналізувавши КПК та КК України, можна стверджувати, що категорію постраждала основа законодавець вживає лише при розкритті особливостей застосування обмежувальних (стаття 91 КК України [7]) та запобіжного заходів (п. 6. ст. 194 КПК України [8]). Що ж до прав і обов'язків постраждалої від домашнього насильства, то вони визначені виключно в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [10]. У зв'язку з цим, хочеться зауважити, що в рамках кримінального провадження повнота правового регулювання процесуальних відносин, залежить від їх чіткої регламентації у кримінальному законодавстві з закріпленням не тільки прав, свобод, законних інтересів і обов'язків цих учасників, а й врегу-

льованого алгоритму дій усіх учасників відповідного провадження.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, підводимо такі підсумки:

1) у КПК та КК України відсутня правова регламентація процесуального статусу постраждалого від домашнього насильства у кримінальному провадженні. Відповідно, ми пропонуємо позбавитися цієї прогалини у законодавстві, визначивши статус постраждалого у Главі 3 КПК України;

2) окрім цього, безумовно, важливим завданням законодавця є встановлення у КПК прав та обов'язків постраждалого від домашнього насильства як окремого учасника кримінального провадження з урахування норм Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та міжнародно-правових актів ратифікованих Україною;

3) доцільно закріпити відповідальність постраждалої особи від домашнього насильства у разі якщо в зазначеному процесі однією зі сторін є діти, які стали свідками домашнього насильства.

Отже, з урахуванням перспектив розвитку кримінального судочинства та досвіду інших держав у цьому напрямі, можна з упевненістю стверджувати, що категорія постраждала особа від домашнього насильства та її процесуальний статус ще в цілому не сформований, вона потребує значних вдосконалень, змін та доповнень, адже суттєві прогалини у чинному законодавстві неабияк ускладнюють кримінальне провадження за фактами домашнього насильства.

Література

1. Адміністративне право України: навч. посіб. / за загальною ред. С.В. Ківалова. Харків: Одісей, 2004. 880 с.

2. Азаров Ю. Класифікація учасників кримінального процесу. *Митна справа*. 2014. Спец. випуск. 2014. С. 111–114.

3. Аніна О.В. Іноземці та особи без громадянства в адміністративно-деліктному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Державний науко-

во-дослідний інститут МВС України. Київ, 2012. 211 с.

4. Голубов А.Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика; судова медицина; оперативно-розшукова діяльність». Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2005. 215 с.

5. Желтобрюх І.Л. Процесуальний статус і процесуальне положення сторін як категорії адміністративного права і процесу. *Приватне та публічне право*. № 3. 2020. С. 63-67. URL: www.pp-law.in.ua/archive/3_2020/14.pdf.

6. Котенко В.М. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 196 с.

7. Кримінальний кодекс України. Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

9. Назаров І.В. Правовий статус Вищої ради юстиції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 20 с.

10. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

12. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 38. Ст. 280.

13. Степанова Т.В. Процесуальний статус учасників позовного провадження у господарському судочинстві: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 494 с.

14. Стрельбіцька Л.Я. Процесуальний статус засудженого в кримінальному провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність». Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2015. 227 с.

15. Тлепова М.І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність». Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 221 с.

16. Черванчук В.В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2020. Вип. 60. С. 195-199. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/45.pdf>.

References

1. *Administratyvne pravo Ukrainy: navch. posib/ Za zahal'noyu red. S.V. Kivalova*. Kharkiv: Odissey, 2004. 880 s.

2. Azarov Yu. *Klasyfikatsiya uchasnykiv kryminal'noho protsesu. Mytna sprava*. 2014. Spets. Vypusk. 2014. S. 111-114.

3. Anina O.V. *Inozemtsi ta osoby bez hromadyanstva v administratyvno-deliktnomu protsesi Ukrainy: dys. ... kand. Yuryd. nauk: 12.00.07 «Administratyvne pravo ta protses; finansove pravo; informatsiyne pravo»*. Derzhavnyy naukovy-doslidnyy instytut MVS Ukrainy. Kyiv, 2012. 211 s.

4. Holubov A.Ye. *Protsesual'nyy stan u uholovnomu sudochynstvi Ukrainy nepovnolitn'oho, yakyy skoyiv zlochyn chy suspil'no nebezpechne diyannya: dys. ... kand. Yuryd. nauk: 12.00.09 «Kryminal'nyy protses, kryminalistyka; sudna medytsyna; operatyvno-rozshukova diyal'nist'»*.

Natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2005. 215 s.

5. Zhovtobryukh I.L. *Protsesual'nyy status i protsesual'ne polozhennya storin yak katehoriyi administratyvnoho prava ta protsesu. Pryvatne ta hromads'ke pravo*. № 3. 2020. S. 63-67. URL: www.pp-law.in.ua/archive/3_2020/14.pdf.

6. Kotenko V.M. *Zabezpechennya protsesual'nykh prav ta zakonnykh interesiv pozyvacha ta vidpovidacha v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy: dys. ... kand. Yuryd. nauk: 12.00.07 «Administratyvne pravo ta protses; finansove pravo; informatsiyne pravo»*. Kyiv: Kyivskyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2011. 196 s.

7. *Kryminal'nyy kodeks Ukrainy. Kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

8. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks. Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

9. Nazarov I.V. *Pravovyy status Vyshchoyi zarady yustytysi: avtoref. dys. ... kand. Yuryd. nauk: 12.00.10 «Sudoustriy; prokuratura ta advokatura»*. Natsional'na yurydychna akademiya Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2005. 20 s.

10. *Pro zapobihannya ta protydiy domashn'omu nasyt'stvu. Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

11. *Pro pravovyy status inozemtsiv ta osib bez hromadyanstva: Zakon Ukrainy vid 22.09.2011. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2012. № 19-20. St. 179.

12. *Pro pravovyy status osib, shcho propaly bezvisti za osoblyvykh obstavyn: Zakon Ukrainy vid 12.07.2018. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2018. № 38. St. 280.

13. Степанова Т.В. *Protsesual'nyy status uchasnykiv pozovoho provadzhennya u hospodars'komu sudochynstvi: teoretyko-pravovi ta prakseolohichni aspekty: monohrafiya*. Одеса: Фенікс, 2017. 494 с.

14. Strel'bits'ka L.YA. *Protsesual'nyy status zasudzenoho u kryminal'nomu provadzhenni Ukrainy: dys. ... kand. Yuryd. nauk: 12.00.09 Kryminal'nyy protses ta kryminalistyka; sudova ek-*

spertyza, operatyvno-rozshukova diyal'nist'». L'vivs'kyu natsional'nyy universytet im. I. Franka. L'viv, 2015. 227 s.

15. Tlyepova M.I. Protsesual'nyy stan poter-piloho pid chas dosudovoho rozsliduvannya: dys. ... kand. Yuryd. nauk: 12.00.09 Kryminal'nyy protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza, operatyvno-rozshukova diyal'nist'». Natsional'nyy yurydychnyy universytet im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2015. 221 s.

16. Chervanchuk V.V. Ponyattya, sutnist' ta struktura protsesual'noho statusu inshoyi osoby, prava chy zakonni interesy yakoyi obmezhuut'sya pid chas dosudovoho rozsliduvannya. *Naukovyy visnyk Uzhorods'koho natsional'noho universytetu*, 2020. Vyp. 60. С. 195-199. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/45.pdf>.

Oleg Adamenko

PROCEDURAL STATUS OF A VICTIM OF DOMESTIC VIOLENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

National Aviation University
Lyubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: oleg.adamenko777@ukr.net

The purpose of the article is to study the procedural status of a victim of domestic violence in criminal proceedings, to highlight and substantiate proposals aimed at improving domestic criminal legislation.

***Research methods:** a comprehensive analysis of normative legal acts, scientific literature and the practice of applying criminal procedural legislation was used. **Results:** the procedural status of a victim of domestic violence is defined as a set of rights and obligations that arise for a person who has suffered psychological, physical, sexual and/or property damage as a result of a criminal offense. It was established that, taking into account the prospects for the development of criminal justice and the experience of other states in this direction, it can be confidently stated that the category of a victim of domestic violence and its procedural status has not yet been fully formed, it needs significant improvements, changes and additions, because significant gaps in the current legislation significantly complicate criminal proceedings in cases of domestic violence. It is noted that in the framework of criminal proceedings, the completeness of the legal regulation of procedural relations depends on their clear regulation in criminal legislation, with the establishment of not only the rights, freedoms, legal interests and obligations of these participants, but also the regulated algorithm of actions of all participants in the relevant proceedings. **Discussion:** the norms of domestic legislation that regulate the issue of the procedural status of a victim of domestic violence in criminal proceedings have a fragmentary nature in a number of domestic legal acts that do not cooperate with each other, and therefore require clarification and improvement.*

***Key words:** victim; legal status; procedural status; procedural situation; participant in criminal proceedings; domestic violence.*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024